

Jan Hasištejnský z Lobkowicz aneb františkánství mezi Kadaní a Jeruzalémem

Petr Hlaváček

Český aristokrat, diplomat, poutník a literát Jan Hasištejnský z Lobkowicz se narodil roku 1450 na hradě Hasištejně u Kadaně, jeho rodiči byli Mikuláš II. Hasištejnský z Lobkowicz († 1462) a Žofie ze Žirotína. Měl tři mladší bratry, totiž Mikuláše III., Jaroslava I. a Bohuslava, významného humanistického vzdělance. Starobylý český rod Lobkowiczů, jehož vzestup začal koncem 14. století, byl v roce 1459 římským císařem Friedrichem III. Habsburským povýšen do stavu svobodných říšských pánů. Zároveň byl Mikuláš II. přijat císařem do prestižního rytířského mariánského řádu „konvice a gryfa“ čili „bílé štóly“, obnoveného roku 1403 Ferdinandem I. Aragonským.¹

Po otcově smrti byl Janovým poručníkem strýc Jan I. Popel z Lobkowicz († 1470), již od roku 1463 však vystupuje v právních záležitostech samostatně. Vzdělání získal patrně na Hasištejně a v Kadaní, o jeho univerzitních studiích nemáme žádné zprávy. Ačkoliv byl římským katolíkem, v letech 1466–1471, během papežské křižáky proti králi Jiřímu z Poděbrad a českým utrakvistům, se hlásil k tzv. poděbradské straně. Nedbal výzvy k odpadnutí od krále, kterou mu roku 1467 adresoval Hilarius Litoměřický, administrátor pražského arcibiskupství,² a v roce 1468 před hradbami Kadaně, u poutní kaple Čtrnácti sv. Pomocníků, v níž byl pohřben jeho otec Mikuláš II., shromáždil společně s Benešem z Weitmühle a Žateckými vojsko, s nímž vytáhl proti křižákům obléhajícím Přísečnici v Krušných horách.³ Od roku 1469 byl hejtmanem a zástavním pánem královského města Kadaně, které se mělo stát centrem vznikající lobkowiczské domény.⁴

¹ Heinrich KOLLER – PaulJoachim HEINIG – Alois NIEDERSTÄTTER (ed.), Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493), Heft 26 – Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Tschechischen Republik, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 235–237 (n. 570–571).

² František PALACKÝ (ed.), Archiv český 6, Praha 1872, s. 108–110.

³ František ŠIMEK (ed.), Staré letopisy české (z vratislavského rukopisu), Praha 1937, s. 142–143.

⁴ Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (ed.), Sbírká pramenů práva městského Království českého III. – Privilegia královských měst venkovských z let 1420–1526, Praha 1948, s. 535–538 (č. 309).

V roce 1471 se zúčastnil zemského sněmu v Kutné Hoře, na němž volil polského prince Vladislava Jagellonského za českého krále, nejpozději od roku 1473 je doložen jakožto jeho rádce.⁵ Roku 1477 podnikl společně s Benešem Libštejnským z Kolovrat diplomatickou cestu přes Norimberk a Trevír do Lucemburku, kde neúspěšně jednal o králově sňatku s Marií Burgundskou († 1482), dědičkou Lucemburského vévodství.⁶ K jeho duchovním mentorům tehdy patřil Benedikt z Valdštejna († 1505), probošt kapituly sv. Štěpána v Litoměřicích, jenž mu v roce 1476 daroval rukopisný soubor nazvaný *Tractatus dialectici varii*. Jan měl totiž svou vlastní knihovnu, později zřejmě na Kadaňském hradě, k níž patřil i svazek *Sermones convivales de mirandis Germaniae antiquitatibus* z pera humanisty Konrada Peutingerera, vytištěný roku 1506 ve Štrasburku.⁷ Roku 1476 získal do služeb krále Vladislava stavitele Erhardta Bauera z Chebu.⁸ K podpoře Matyáše Korvína, českého vzdorokrále, jej 2. prosince 1477 bez úspěchu vyzýval sám císař Friedrich III. Habsburský.⁹ Pouť ke kapli Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani vykonali roku 1478 Jan Filipec, Štěpán Zápolský a Hynek z Poděbrad, aby Jana získali pro jednání mezi tehdejšími dvěma českými králi.¹⁰ O Janově osobní zbožnosti svědčí jeho podpora poustevníku Václavovi, za něhož se v roce 1478 přimlouval u českokrumlovského purkrabího.¹¹

Vzestup rodu Lobkowiczů byl potvrzen roku 1479, kdy byl Jan se svým příbuzenstvem přijat do českého panského stavu. Již v roce 1473 Jan Hasištejnský z Lobkowicz jakožto kadaňský zástavní pán zřejmě asistoval u založení františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani a roku 1481 převedl král Vladislav na něj, jeho bratry a další potomky fundátorská práva k tomuto klášteru, v jehož kostele vznikla hlavní lobkowiczská nekropole.¹² Jan se nevyhýbal ani projevům rytířské kultury a v roce 1482 se v Praze aktivně zúčastnil turnaje pořádaného králem Vladislavem

⁵ František PALACKÝ (ed.), Archiv český 4, Praha 1846, s. 233–234; František PALACKÝ (ed.), Archiv český 5, Praha 1862, s. 349.

⁶ Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, Velké dějiny země Koruny české VI. (1437–1526), Praha – Litomyšl 2007, s. 430.

⁷ Kamil BOLDAN – Emma URBÁNKOVÁ, Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, Praha 2009, s. 144 (pozn. 697), s. 474 (č. 649)

⁸ Karl SIEGEL, Hervorragende Egerer Künstler und Werkleute im 15. Jahrhundert. In: Egerer Jahrbuch 33, 1903 (Sonderabdruck), s. 4–8.

⁹ Heinrich KOLLER – PaulJoachim HEINIG – Alois NIEDERSTÄTTER (ed.), Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493), Heft 26 – Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Tschechischen Republik, Wien – Köln – Weimar 2012, s. 313 (n. 701).

¹⁰ Danuta TURKOWSKA (ed.), Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae. Liber duodecim, 1462–1480, Cracoviae 2005, s. 413.

¹¹ Josef KALOUSEK (ed.), Archiv Český 9, Praha 1889, s. 237.

¹² Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 166–167.

Jagellonským.¹³ Roku 1487 se vypravil společně s Pútou Švihovským z Rýzemberka a Pavlem Poučkem z Talmberka, administrátorem pražského arcibiskupství, přes Benátky do Říma, aby v zastoupení krále složili papeži Innocenci VIII. slib poslušnosti, přičemž se jim podařilo vyjednat papežovo uznání Vladislava českého královského titulu.¹⁴ Na Janovu prosbu vydal papež pro Kadaň dvě důležité listiny. Kadaňský farář obdržel právo přijímat zpět do římské církve kající se heretiky a schizmatiky a konat kolem farního (děkanského) chrámu Panny Marie eucharistické procesí spojené s odpustky, další odpustkové privilegium bylo spojeno s poutěmi do františkánského kostela Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani.¹⁵ V roce 1489/1490 kázal pod Janovou ochranou v Kadani a na Hasištejně proti utraktivismu augustiniánský teolog Johannes von Paltz († 1511), pozdější erfurtský mentor Martina Luthera.¹⁶ Již před rokem 1500 patřil Jan k předním šlechtickým členům maturového bratrstva Panny Marie při kadaňském farním chrámu, a to i se synem Jaroslavem II. († 1529).¹⁷ Mimo jiné byl též držitelem patronátních práv ke klášteru klarisek v Panenském Týnci u Loun a k oltáři sv. Urbana v chrámu sv. Víta na Pražském hradě.¹⁸ Patřil též k dobrodincům premonstrátského kláštera v Teplé, jemuž (on nebo někdo z jeho příbuzných) někdy po roce 1482 věnoval 200 zlatých, za něž nechal opat Zikmund pořídit velký kříž čili pacifikál („crucem magnam“).¹⁹

Na jaře 1493 pobýval v Kadani Benedikt z Valdštejna, tehdy již biskup kamieňský, který podporoval kandidaturu Janova bratra Bohuslava na biskupský stolec v Olomouci a zároveň Jana duchovně připravoval na chystanou poutní cestu.²⁰ Roku 1493 vykonal Jan s Jetřichem z Gutštejna

¹³ Ladislav DUŠEK (ed.), Cronicon Boemicum (Chronica Benedicti Minoritae). In: Jerzy KŁOCZOWSKI (ed.), Franciszkanie w Polsce średniowiecznej I (2–3), Lublin 1989, s. 426–427.

¹⁴ Petr ČORNEJ – Milena BARTLOVÁ, Velké dějiny země Koruny české VI. (1437–1526), Praha – Litomyšl 2007, s. 461.

¹⁵ Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 168–169.

¹⁶ Berndt HAMM, Frömmigkeitstheologie am Anfang des 16. Jahrhunderts, Tübingen 1982, s. 91–92.

¹⁷ Hana PÁTKOVÁ, Bratrství ke cti Božie. Poznámky ke kulturní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách, Praha 2000, s. 173.

¹⁸ František PALACKÝ (ed.), Archiv Český 5, Praha 1862, s. 543; Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 181.

¹⁹ Karel DOLISTA, Tepelský klášter v pozdní gotice a renesanci. In: Minulostí Západočeského kraje 5, 1967, s. 173–197, zde s. 192. Že byl Jan donátorem onoho kříže, později též uváděného jako „maior crux argentea“ je zatím toliko hypotézou, v originálním pramenu je dárce označen pouze jako „dominus de Hassenstein“.

²⁰ Petr HLAVÁČEK, Proč biskup Benedikt z Valdštejna navštívil roku 1493 Kadaň? In: Památky, příroda, život. Vlastivědný čtvrtletník Chomutovska a Kadaňska 38, č. 3, 2006, s. 21–24.

pouť z Kadaně do Benátek a odtud lodí k břehům Svaté země a dále do Jeruzaléma, přičemž byli součástí poutnické skupiny, k níž patřili též saský kurfiřt Friedrich III. Moudrý, vévoda Kryštof Bavorský a malíř Lucas Cranach st.²¹ Po svém návratu pokračoval Jan v budování areálu kadaňského kláštera, v němž všemožně rezonovaly christologické ozvuky oné poutě. A například roku 1506 se postaral o zaopatření kapituly českého vikariátu františkánů-observantů, poprvé konané v Kadani.²²

Zatímco s albertinskou větví saských Wettinů byl Jan, jinak také hejtmán Žateckého kraje, mezi léty 1493–1496 v nepřátelství, intenzivní politické i kulturní kontakty udržoval s větví ernestinskou, totiž se saským kurfiřtem Friedrichem III.²³ Roku 1495 jej dokonce navštívil ve Wittenbergu a roku 1496 si kurfiřt od něj vyžádal na stavbu zámku v Torgavě stavitele a kameníka Jorga z Kadaně. V letech 1504–1511 byl Jan v ostrých sporech s Kadaňskými, kteří se nehodlali smířit se zástavou města Lobkovicům a odmítali slib věrnosti Janovu synu Jaroslavovi.²⁴ Jan byl krátce ženatý s Kunhutou z Ronova († ante 1472), z nového manželství s bavorskou šlechtičnou Magdalenou z Törringu se kromě Jaroslava II. narodily i dcery Markéta a Helena, první provdaná za Jana z Boskovic a na Svojanově, druhá pak za Jana Mašovského z Kolovrat. S měšťankou Annou Regenspergerovou z Bayreuthu zplodil Jan nemanželského syna, jenž byl od roku 1504 pod jménem Wolfgang z Kadaně vychováván se svými šlechtickými bratrance na Hasištejně v humanistické družině strýce Bohuslava. Jan usiloval o jeho legitimaci, aby mohl studovat a nastoupit kněžskou dráhu, roku 1512 mu daroval v Kadani dům naproti Kadaňskému hradu a několik vinohradů.²⁵

Jan zemřel 28. ledna 1517 v Kadani a byl pohřben ve františkánském kostele Čtrnácti sv. Pomocníků pod makabrozně ztvárněnou tumbou od

²¹ Petr HLAVÁČEK, Náboženské a „turistické“ rituály poutí do Svaté země aneb cesta Jana Hasištejnského z Lobkovic do Jeruzaléma. In: Martin NODL – František ŠMAHEL (ed.), Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století (Colloquia mediaevalia Pragensia 12), Praha 2009, s. 339–345. Ke Cranachově účasti na pouti do Svaté země roku 1493: Christian HALM, Europäische Reiseberichte des späten Mittelalters 1 – Deutsche Reiseberichte, Frankfurt – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1994, s. 244–245.

²² Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 170–171, 181–218.

²³ Uwe TRESP, Erbeinung und Fehde zwischen Sachsen und Böhmen: Die Fehde des Jan von Lobkowitz auf Hassenstein gegen Albertiner (1493–1496). In: Julia EULENSTEIN – Christine REINLE – Michael ROTHMANN (ed.), Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich. Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung, Affalterbach 2013, s. 179–202.

²⁴ Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 197–198; Jaroslav PORÁK – Jaroslav KAŠPAR (ed.), Ze Starých letopisů českých, Praha 1980, s. 339.

²⁵ Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 186, 199, 221–222.

kameníka Ulricha Creutzte.²⁶ Kromě češtiny ovládal též němčinu a latinu, jeho česká a německá korespondence, adresovaná zejména české a saské aristokracii, se dochovala torzálně. Na Kadaňském hradě, od roku 1489 jeho hlavní rezidenci, vznikla zřejmě i jeho česká literární díla. Moralisticko-edukativní spis *K správě a naučení synu Jaroslavovi* (1504) byl určen pro Janova syna Jaroslava, který se připravoval na převzetí Kadaně a lobkowiczkého dominia. Dílo navazuje na starší literární typ „rad otce synovi“, přičemž zcela pomíjí antické moralisty. Jedinými autoritami jsou mu biblické knihy, text je koncipován v asketickém duchu křesťanského humanismu a obsahuje pasáže o vztahu k Bohu, králi, rodičům, manželce a výchově dětí, stejně jako o aristokratických ctnostech a hospodaření. Souběžně vzniklo na základě Janova nedochovaného deníku *Putování k Svatému hrobu* (post 1504), jež popisuje pouť do Jeruzaléma. Jan byl zřejmě poučen spisem *Peregrinatio in terram sanctam* (1486) od Bernharda z Breidenbachu. *Putování* není dílem humanistickým, antika nechává Jana chladným, jde o cestopis křesťanského rytíře a poutníka s výrazným christocentrickým ukotvením. Zároveň je poučeným zdrojem o realitách ve Středomoří a Levantě, reflektuje odlišné křesťanské tradice, judaismus i islám. Jan se živě zajímal o tehdejší křesťansko-muslimský konflikt i aktuální politickou a vojenskou situaci, velkou pozornost věnoval relikviím či liturgickému a odpustkovému provozu ve Svaté zemi, komentoval ovšem i umělecké artefakty a architekturu.²⁷

Místem exkluzivní církevně-politické a spirituální reprezentace Jana Hasištejnského z Lobkovicz a jeho rodu byl zmíněný františkánský klášter Čtrnácti sv. Pomocníků před hradbami královského města Kadaně.²⁸ V presbytáři klášterního kostela se nachází Janova tumba, dnes instalovaná na svém (pravděpodobném) původním místě při severní stěně presbytáře.²⁹ Je zřejmé, že koncept náhrobku musel vznikat ještě za Janova života

²⁶ Josef HOFMANN, Geschichte der Juden in Kaaden I. In: Zeitschrift für Geschichte der Juden in der Tschechoslowakei 2, Heft 1, 1931/1932, s. 21–31; Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 225.

²⁷ Tento základní biogram shrnující též Janovu literární činnost vychází z dosud nepublikovaných studií – Petr HLAVÁČEK, Putování Jana Hasištejnského z Lobkovicz ke Svatému hrobu. Cestopis českého aristokrata o jeho pouti do Jeruzaléma v roce 1493, Praha – Academia 2020; TÝŽ, Jan of Lobkowitz and Hassenstein. In: Lucie STORCHOVÁ – Marta VACULÍNOVÁ (ed.), Companion to Central and East European Humanism (Bohemia), Berlin – De Gruyter 2020 (v tisku).

²⁸ Petr HLAVÁČEK, Nový Jeruzalém? Příběh františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani, Kadaň 2013, s. 35–55.

²⁹ O umístění lobkowiczské tumby se poprvé zmiňuje Angelus AMMAN, De Conventus Cadanensis ortu, situ et rebus memorabilibus (rkp., 1647), Státní oblastní archiv Litoměřice, fond: Řád františkánů Kadaň, inv. č. 46, karton č. 4 (Historica), num. 39.

a je výrazem jeho osobní spirituality.³⁰ Tento typ náhrobku, tzv. transi, je vyjádřením velmi ostentativního pojetí křesťanské pokory i vztahu zemřelého k pozemskému životu, aktem pokání s eschatologickým výhledem. Jde o zhuštěný teologický symbol důležitého přechodu v osobní historii jednotlivce – naturalistické zobrazení umrlce představuje mezidobí mezi existencí člověka živého a vzkříšeného. Janovým inspirátorem mohl být františkán Eberhard Ablauß († 1528), specialista na makabrickou tematiku, který je v Kadani doložen v letech 1507–1508.³¹ Pendantem tumbky je tzv. lobkowiczský epitaf datovaný rokem 1516, dnes umístěný za hlavním oltářem, jehož autorem byl rovněž Ulrich Creutz. Představuje rytíře v maxmiliánské zbroji, s lobkowiczským praporcem v pravé ruce a je velmi decentním projevem aristokratické sebezprezentace. V sakrálním prostoru existoval v symbióze s tumbou a vytvářel vůči ní zřetelnou kontrapozici: vznešenost šlechtice a světská sláva rytíře za jeho života a realismus v pohledu na smrt, který lze pochopit právě jen z perspektivy očekávaného vzkříšení mrtvých.

Kostel Čtrnácti sv. Pomocníků je třeba chápat jako místo, kde se nutně prolínala lobkowiczská rodová sebezprezentace s františkánskou spiritualitou. Ta měla právě na přelomu 15. a 16. století výrazné makabricko-eschatologické rysy, což bylo typické zejména pro františkány-observanty ve Svaté zemi. Právě s nimi přišel Jan do styku během svého putování roku 1493 a zájem o Svatou zemi a informace z Levanty u něj trval i nadále. Spirituální zážitek z poutě do Jeruzaléma byl opravdu silný a není divu, že se Jan v rámci klášterního areálu pokusil o jakýsi transfer své specifické zkušenosti. Mnohé indicie mne již dříve vedly k hypotéze, později vícekrát podepřené novými argumenty, že františkánský klášter a poutní místo Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani byly lobkowiczskou optikou nahlíženy jako imitace jeruzalémské topografie.

³⁰ Takřka identická modelace skeletu, jen s mírně odlišným řešením drapérie rubáše, je vypodobněna na již jednoznačně renesančním náhrobníku Wolfganga ze Schleinitz († 1523) v někdejší augustinánské kostele sv. Afry v Míšni, v němž byla schleinitzovská nekropole. Ačkoliv zobrazení křesťanské „vanitas“ není v této formě ničím neobvyklým, podobnost kadaňského a míšeňského skeletu je až zarážející, takže lze uvažovat o vzájemné spojitosti. Blíže nejmenovaný Schleinitz byl roku 1493 v družině saského kurfiřta Friedricha III. Moudrého putující do Svaté země, s nímž přišel do kontaktu i Jan Hasištejnský z Lobkowicz – Christian HALM, Europäische Reiseberichte des spätem Mittelalters 1 – Deutsche Reiseberichte, Frankfurt – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1994, s. 244. Další indicie pro osvětlení inspirace míšeňského náhrobníku kadaňskou tumbou budou jistě nalezeny díky analýze Janových kontaktů s rodem Schleinitzů, například s míšeňským biskupem Johannem VII. ze Schleinitz († 1537), kterou se aktuálně zabývá autor této studie.

³¹ Petr HLAVÁČEK, Eberhard Ablauß de Rheno († 1528) im Geistesleben der böhmischen Franziskaner am Anfang der Frühen Neuzeit. In: Heidemarie SPECHT – Tomáš ČERNUŠÁK (ed.), Leben und Alltag in böhmisch-mährischen und niederösterreichischen Klöstern in Spätmittelalter und Neuzeit (Monastica Historia, Band 1), St. Pölten – Brno 2011, s. 136–146.

Ozvuk této církevně-politické a spirituální stylizace nalezneme též na malbě jižní stěny presbytáře klášterního kostela, která představuje donátorskou scénu s postavami Janova syna Jaroslava II. Hasištejnského z Lobkowicz († 1529), jeho synů Jindřicha a Šebestiána, stejně jako manželky Markéty z Plavna (post † 1531). V horní části je vyobrazena Golgota s Ukřižováním, uprostřed donátorské scény je pak lobkowiczský rodový hrad Hasištejn, jenž je zároveň aluzí na Jeruzalém, stejně jako zde zpodobněný kadaňský klášter. Ikonografie nástěnné malby, která vznikla kolem roku 1530 (nebo již před rokem 1517?)³², je koncipována eucharisticky se silným christocentrickým akcentem a mohla být ještě ovlivněna Janovým spirituálním okruhem. Některé postavy ze scény Ukřižování jsou velmi individualizované, například skvostně oblečený Josef z Arimatie, jenž se podle evangelií postaral o Ježíšovo pohřbení a dle legendární tradice zachytil jeho krev do svatého grálu, nádoby užitě při Poslední Večeři. Klidně by mohl představovat stárnoucího Jana, přičemž tato hypotéza má i své ikonografické opodstatnění. Josef z Arimatie ukazuje svou levou rukou na sv. Jana Evangelistu, jenž naopak svou pravíci zřetelně míří na něj, což je moment v ikonografii Ukřižování poněkud neobvyklý. Sv. Jan Evangelista by tak vlastně odkazoval na svého jmenovce, totiž Jana Hasištejnského z Lobkowicz, jehož byl křesťaním patronem (A kdo je postava s podobným gestem po světcově pravici?).

Velký otazník se vždy vznášel nad reprezentativní částí kláštera, přiléhající k jižní boční chrámové lodi, která kolem roku 1500 vyčnívala nad střechu klášterního areálu. Ve druhém patře objektu se nalézá dvoulodní prostor se dvěma sloupy, sklenutý sklípkovou klenbou a se záclonovými okny, fasádou obrácený do malého rajskeho dvora, dříve označovaný jako kapitulní síň. V pásu fasády prvního patra s goticky lomenými okny je nápis „Maria“ s letopočtem 1500, pod prostředním oknem heraldický kolčí štít s trigramem „yhs“ a stejným vročením. Užití sklípkové klenby v klášteře bylo velkolepým architektonickým počinem, který jistě souvisí s Janovými aktivitami. Funkci prostoru jsem v kontextu Janovy reformní spirituality interpretoval jako coenaculum, tj. imitaci jeruzalémského večeraďla, v němž se podle starokřesťanské tradice odehrály Poslední večere, Seslání Ducha svatého i Zesnutí Panny Marie a které Jan v rámci své pouti roku 1493 navštívil.

³² Aleš MUDRA, Exkurs k ikonografii a funkci nástěnných maleb v ambitu kláštera Čtrnácti sv. pomocníků. In: Aleš MUDRA (ed.), V oplatce jsi všecek tajně: Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620, Praha 2017, s. 330–333. Hypotézu a její argumenty je třeba dále vážně diskutovat. Zde jen podotýkám, že angažmá Jaroslava II. Hasištejnského z Lobkowicz v Kadani bylo zřejmě výraznější, než jak se dosud předpokládalo, a vrcholilo roku 1516 ostrým konfliktem s kadaňskými měšťany – Chronica Cadanensia, Knihovna františkánského kláštera Panny Marie Sněžné v Praze (rukopis), sign. Kadaň R13, fol. 15r. Pokud by malba vznikla právě roku 1516, pak by byla exkluzivní demonstrací lobkowiczské přítomnosti ve vzpouzejícím se městě.

Duchovní svět Jana Hasištejnského z Lobkowicz se nám jen pozvolna odkrývá ve znamení kulminující christocentrické zbožnosti i specifické krize křesťanské identity, tak typické pro pozdní středověk, které se projevovala jakýmsi obnoveným hledačským důrazem na samotnou trest křesťanské zvěsti. Janův spirituální okruh, svázaný s františkánským klášteřem Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani, reprezentoval dynamické ohnisko křesťanského humanismu, jež se později významně proloupl s centry evropských reformací.³³ Lobkowiczská Kadaň přelomu středověku a novověku byla mnohonásobně vkomponována do souřadnic tehdejších církevně-politických interakcí, intelektuálního proudění a reformní zbožnosti, jež dalece přesahovala české hranice a propojovaly ji s německými zeměmi mezi Saskem a Porýním, s Uhrami, Itálií a Svatou zemí.³⁴

Jan Hasištejnský z Lobkowicz, přední český aristokrat a diplomat jagellonských časů, patřil k podporovatelům církevní reformy, a především pak františkánského hnutí. Františkánský klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani se pod jeho ochranou profiloval jako důležité spirituální a intelektuální centrum s christocentricky orientovanou reformní zbožností, přičemž zdejší řeholníci hleděli v eschatologickém nadšení k Jeruzalému jakožto hlavnímu jevišti dějin spásy.³⁵

Jak bylo výše naznačeno, Jan Hasištejnský z Lobkowicz měl osobní zkušenost i s františkánstvím ve Středomoří, a to včetně Levanty a Svaté země. Byli to ostatně právě františkáni-observanti, jemu dobře známí ze severozápadočeské Kadaně, kdo od roku 1434 spravoval z nařízení papeže Evžena IV. tzv. loca sancta v Jeruzalémě a Svaté zemi. Nadto byly roku 1461 připojeny k františkánské provincii „Terra Sancta“ i všechny kláštery v Řecku a Levantě, obsazené nebo ohrožené Osmanskou říší. Františkáni byli jediným katolickým řádem, který působil ve Svaté zemi a z vůle papežů mohl uplatňovat tzv. privilegia Terrae Sanctae, jež omezovala biskupskou jurisdikci a umožňovala inovativní přístup v misijní a liturgické praxi. Tato zvláštní privilegia byla aplikována i jinde na periferiích křesťanského

³³ Interpretace Janovy tumbly, stejně jako imitace jeruzalémské topografie v kadaňském klášteři a v ikonografii tamějších nástěnných maleb je i se zevrubným poznámkovým aparátem shrnuta monograficky zde: Petr HLAVÁČEK, Čtrnáct svatých Pomocníků. K pozdně středověké spiritualitě elit a její christocentrické dimenzi, Praha 2014, s. 156–250.

³⁴ Srovnej Petr HLAVÁČEK, Církevně-politický a spirituální profil Jana Hasištejnského z Lobkowicz. In: Michaela OTTOVÁ – Aleš MUDRA (ed.), Mýtus Ulrich Creutz. Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), Litoměřice – Praha 2017, s. 48–53.

³⁵ Petr HLAVÁČEK, Nový Jeruzalém? Spirituální rozměr kadaňské rezidence Jana Hasištejnského z Lobkowicz (†1517). In: Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ (ed.), Dvory a rezidence ve středověku (= Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 1), Praha 2006, s. 237–272; TÝŽ, Nový Jeruzalém? Příběh františkánského klášteře Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani, Kadaň 2013.

Západu, kde byla římská církev v kontaktu s jinými křesťanskými tradicemi nebo judaismem, islámem a tzv. pohanstvím, jako například v Bosně, v polsko-litevském soustátí nebo na Kanárských ostrovech.³⁶ V tomto kontextu si připomeňme, že také české země byly vnímány jako svérázná vnitřní periferie Západu. Vždyť v Českém království dominovala česká utrakvistická církev, jejíž teologové usilovali o novou definici katolicity (tj. univerzality) církve v opozici vůči partikularismu římských biskupů.³⁷

Když se Jan Hasištejnský z Lobkowicz vypravil po Velikonocích roku 1493 na onu velkolepou pouť do Svaté země, byl záhy nutně integrován nejen do ústrojí benátského poutního a „turistického“ průmyslu, ale též plně využíval skvělou františkánskou infrastrukturu v oblasti Středomoří, tj. také v Levantě a Svaté zemi.³⁸ O svém putování si vedl deníkové záznamy, na jejichž základě pak někdy kolem roku 1504/1505 vznikl i jeho staročeský spis *Putování k Svatému hrobu*.³⁹ Jen podotýkám, že právě rok 1493 byl ve znamení opravdu mohutné poutní kampaně, které se mimo jiné zúčastnil i saský kurfiřt Friedrich III. Moudrý. S naším Janem se setkal už v Benátkách, od té doby byli přáteli a také po návratu domů zůstali v čilém kontaktu.⁴⁰ Jistě nepochybíme, když budeme předpokládat, že Jan Hasištejnský z Lobkowicz obdržel pro svou cestu doporučující listy významných českých františkánů.

³⁶ Kaspar ELM, La Custodia di Terra Santa. Franziskanisches Ordensleben in der Tradition der lateinischen Kirche Palästinas. In: Kaspar ELM, Vitasfratrum. Beiträge zur Geschichte der Eremiten- und Mendikantenorden des zwölften und dreizehnten Jahrhunderts. Festgabe zum 65. Geburtstag (= Saxonia Franciscana 5, ed. Dieter BERG), Werl 1994, s. 241–262; Petr HLAVÁČEK, Františkáni a jejich působení na periferiích Evropy/křesťanstva v pozdním středověku. In: Petr R. BENEŠ – Petr HLAVÁČEK – Ctirad V. POSPÍŠIL et al., Františkánství v kontaktech s jiným a cizím (= Europaea Pragensia 1 – Historia Franciscana III.), Praha 2009, s. 125–134.

³⁷ Srovnej Zdeněk V. DAVID, Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi, Praha 2012.

³⁸ Petr HLAVÁČEK, Náboženské a „turistické“ rituály poutí do Svaté země aneb cesta Jana Hasištejnského z Lobkowicz do Jeruzaléma. In: Martin NODL – František ŠMAHEL (ed.), Rituály, ceremonie a festivity ve střední Evropě 14. a 15. století (= Colloquia medievalia Pragensia 12), Praha 2009, s. 339–345.

³⁹ Srovnej Petr HLAVÁČEK (ed.), Putování Jana Hasištejnského z Lobkowicz ke Svatému hrobu. Cestopis českého aristokrata o jeho pouti do Jeruzaléma v roce 1493, Praha 2020 (vyjde v nakladatelství Academia).

⁴⁰ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování k Svatému hrobu, Praha 1902, s. 12, 99, 103; srovnej Uwe TRESP, Erbeinung und Fehde zwischen Sachsen und Böhmen. Die Fehde des Jan von Lobkowitz auf Hassenstein gegen Albertiner (1493–1496). In: Julia EULENSTEIN – Christine REINLE – Michael ROTHMANN (ed.), Fehdeführung im spätmittelalterlichen Reich. Zwischen adeliger Handlungslogik und territorialer Verdichtung, Affalterbach 2013, s. 179–202; Thomas LANG, Der reisende Kurfürst Friedrich der Weise. Von Jaffa nach Wittenberg. In: Dorothee SACK – Daniela SPIEGEL – Martin GUSSONE (ed.), Wohnen – reisen – residieren. Herrschaftliche Repräsentation zwischen temporärer Hofhaltung und dauerhafter Residenz in Orient und Okzidents, Petersberg 2016, s. 175–186;

A to pravděpodobně od kadaňského kvardiána Eusebia z Neumarktu, zvaného „haereticorum debelator“, a Paulina z Löwenbergu, provinčního vikáře českých františkánů-observantů, Slezanů náležejících k elitě českého observantského hnutí. A poněvadž Jan vládl nad Kadaní, v níž se také nacházela významná johanitská komenda, mohl být instruován i kadaňským komturem Janem Morem, a zejména pak českým velkopřevorem Janem ze Švamberka, jenž udržoval kontakty s řádovým centrem na Rhodu. Jan jej dokonce jakožto „pána Strakonického“ ve svém cestopise v pasáži o rhodských johanitech přímo zmiňuje.⁴¹

Janovo putování z Kadaně do Benátek a dále do Jeruzaléma tak skutečně vedlo přes důležité lokality františkánské řádové topografie, totiž skrze provincie hornoněmeckou, svatoantonínskou v oblasti Marchia Tarvisina a benátskou. Poté náš poutník pokračoval bosensko-dalmatskou provincií s klášterem v Dubrovniku až do Svaté země, kde překonal pomyslnou hranici mezi křesťanským Západem a Osmanskou říší.⁴²

Vlastní Janově cestě a tehdejšímu poutnickým rituálům jsem se již věnoval jinde. V této studii se stručně a výběrově zaměříme na to, jak zbožný aristokratický cestovatel ve svém spise reflektoval františkánskou infrastrukturu mezi Benátkami a Jeruzalémem, co vlastně tehdy v jednotlivých klášterech viděl a popisoval jako důležité a inspirativní. Přestože se Jan obecně zajímal o všechny chrámy, v nichž mohl navštívit bohoslužby nebo získat odpustky, z jeho spisu probleskuje upřímný a poučený zájem o františkánskou sakrální architekturu a život tamějších řeholních komunit. Vždyť Jan se mohl cítit jako člen exkluzivní mezinárodní komunity fundátorů, kteří svou církevně-politickou a spirituální orientaci spojili právě s Řádem menších bratří sv. Františka z Assisi. Na poutnické galérie s ním ostatně cestovalo i několik františkánských kněží ze Španělska a Nizozemska.⁴³

První významnou františkánskou lokalitou, kterou náš poutník navštívil, byly Benátky, konkrétně františkánský kostel sv. Joba a sv. Bernardina (Chiesa di San Giobbe). Již roku 1378 zde Giovanni Contarini založil ve čtvrti Cannaregio kapli se špitálem. Ta byla jedním z pěti benátských chrámů zbudovaných jako poděkování po velké morové epidemii, přičemž o areál se již tehdy staral řád sv. Františka a roku 1428 sem fundátorova dcera Lucia

⁴¹ Srovnej Petr HLAVÁČEK, Kadaňská sakrální topografie lobkowiczských časů. In: Michaela OTTOVÁ – Aleš MUDRA (ed.), Mýtus Ulrich Creutz. Vizuální kultura v Kadaní za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), Litoměřice – Praha 2017, s. 28–47; Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování k Svatému hrobu, Praha 1902, s. 39–40.

⁴² Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování, s. 17–52. K fenoménu poutě do Svaté země před rokem 1500 – F. Thomas NOONAN, The Road to Jerusalem. Pilgrimage and Travel in the Age of Discovery, Philadelphia 2007, s. 29–45.

⁴³ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování, s. 101.

Contarini uvedla františkány-observanty. Šlo o předky „poutnického patrona“ Agostina Contarinioho, na jehož galérie Jan cestoval do Svaté země. Náš poutník uvádí, že k tomuto klášteru připlul na bárce. V kostele si s několika společníky prohlédl tělo sv. Lukáše Evangelisty, které bylo uloženo v sakristii, a v klášterní kapli jim kvardián ukázal zázračný obraz Panny Marie. Jan byl nadšen klášterní zahradou, v níž obdivoval vinnou révu a ovocné stromy. Řeholníci se hrdě hlásili ke sv. Bernardinu ze Sieny, prvnímu kanonizovanému světcí z františkánské observance, který zde krátce před svou smrtí v roce 1444 kázal.⁴⁴ Tehdy prý prorokoval, že se Cristoforo Moro stane benátským dóžetem, a ten proto od Bernardinova svatořečení roku 1450 začal klášter výrazně podporovat a již roku 1451 tu nechal vztyčit nový hlavní oltář ke cti tohoto světce. Když se pak roku 1462 naplnilo Bernardinovo proroctví a Cristoforo Moro se skutečně stal dóžetem, odkázal ve své závěti ohromnou sumu 10 tisíc dukátů na výstavbu nového klášterního kostela. Stavba byla dokončena a slavnostně vysvěcena právě roku 1493, takže náš Jan viděl tento exkluzivní renesanční areál zářit novotou. Do dnešních časů se dokonce dochovala i Janem zmiňovaná dřevěná truhla s ostatky sv. Lukáše, jež ovšem nepatří onomu evangelistovi, jak se tehdejší františkáni domnívali, nýbrž stejnojmennému mnichu z křesťanského Východu.⁴⁵

Jen o několik dní později, totiž v sobotu před Letnicemi, navštívil Jan bohoslužbu „v klášteře bosáckém, jenž slove u svatého Františka u vinice“.⁴⁶ Jde o klášter San Francesco della Vigna v benátské čtvrti Castello založený již roku 1253. Poutník Jan zde obdivoval čistotu klášterní architektury a krásnou zahradu s ovocnými stromy. Jak víme díky vedutě Jacopona de' Barbari z roku 1500, tehdy ještě stála původní gotická klášterní budova, neboť základní kámen pro dnešní renesanční kostel byl položen teprve roku 1534.⁴⁷

Samozřejmě si Jan nenechal ujít návštěvu slavné baziliky Santa Maria Gloriosa dei Frari, spravované františkány-konventuály,⁴⁸ k čemuž si poznamenal, že jsou zde stejní „mnišie jako v Praze u svatého Jakuba“ a je jich tu na dvě stě. Jan si dobře všiml architektury chrámu, jeho výzdoby, a především z kamene vytesaných náhrobků benátských elit. Fascinovala jej též vysoká kostelní věž s výhledem na Benátky, v níž bylo umístěno točité schodiště.⁴⁹ A následovala další Janova setkání s františkánstvím. Při

⁴⁴ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování, s. 12.

⁴⁵ Andrea GALLO – Giovanna NEPI SCIRÈ, Chiesa di San Giobbe. Arte e devozione, Venezia 1994; Lorenzo FINOCCHI GHERSI – Carlo CORSATO – Augusto GENTILI, Chiesa di San Giobbe, Venezia 2007.

⁴⁶ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování, s. 13.

⁴⁷ Silvano ONDA, La chiesa di San Francesco della Vigna e il convento dei Frati Minori, (Storia, Arte, Architettura), Venezia 2008.

⁴⁸ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkowicz Putování, s. 13.

⁴⁹ Ennio CONCINA, Kirchen in Venedig. Kunst und Geschichte, München 1996, s. 190–207.

odplutí z dalmatského Zadaru sledoval Jan ze své galéry ostrov Ugliano s klášteřem sv. Michaela, o němž se dozvěděl, že rovněž patří bosákům čili františkánům-observantům.⁵⁰ Významnější však pro něj byla návštěva ostrova Lesina (dnešního Hvaru) a tamějšího františkánského kláštera Milostné Panny Marie, který byl založen teprve roku 1461. Klášterní kostel se začal stavět roku 1465 a renesanční arkády křížové chodby byly dokončeny v roce 1489.⁵¹ Náš poutník si tak mohl prohlédnout klasický dalmatský klášter, o němž se doslechl, že byl postaven „almužnami poutníků a kupců, kteří do Turek a do pohan po kupectví jezdí“. Poněvadž bylo tehdy špatné počasí, posádka se ve františkánském kostele zúčastnila mše za dobrý vítr, kterou sloužila též část františkánských kněží z jejich galéry.⁵²

Dále upozorníme alespoň na tři františkánské lokality, které poutník Jan navštívil ve Středomoří. V první řadě to byl velkolepý románsko-gotický klášter sv. Františka v Dubrovniku, těžce poškozený zemětřesením v roce 1667. Jan Hasištejnský z Lobkowicz viděl roku 1493 jeho „čisté zahrady“ s ovocem, vínem, a zejména s pomeranči. Křížová chodba, která je obklopovala, se dochovala do dnešních časů.⁵³ Další františkánskou destinací bylo město Candia (dnes řecké Iraklio) na ostrově Kréta, které bylo rovněž pod nadvládou Benátské republiky. Zde Jan zavítal do františkánského kláštera sv. Františka osazeného italskými řeholníky z Benátek. Dnes jsou z klášterního areálu jen trosky, poněvadž budovy roku 1856 pobořilo zemětřesení. Náš Jan však ještě viděl klášter v jeho podobě ze 13. století a v klášterním kostele se s přáteli zúčastnil mše svaté. Klášterní areál si zevrubně prohlédl a shledal, že „jest velmi čistý, veliký a čistě ustavený“. Františkáni mu také ukázali zdejší vzácné relikvie, totiž část Kristova kříže, hnát sv. Vavřince, zub sv. Františka, lebku sv. Štěpána, provazový pás sv. Bernardina ze Sieny a též paži sv. Šimona Judy.⁵⁴

Jan pobýval také na johanitském Rhodu, k němuž jistě cítil zvláštní afinitu jakožto zástavní pán královského města Kadaně, již vévodila johanitská komenda u děkanského chrámu Panny Marie. Na ostrově tehdy všude narážel na připomínky velkého tureckého obléhání z roku 1480, které podrobně popsal.⁵⁵ Hlavním rhodským hrdinou byl pro našeho poutníka především johanitský velmistr Pierre d'Aubusson, francouzský šlechtic stojící v čele řádu od roku 1476, jenž byl v roce 1489 dokonce jmenován kardinálem. U hradeb, kde byl roku 1480 v litém boji zázračně zachráněn před útokem jakéhosi mouřenína, dal velmistr jako poděkování vystavět malý františkánský

⁵⁰ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 20.

⁵¹ Joško KOVAČIĆ, Franciscan Monastery and Church in Hvar, Zagreb 2009.

⁵² Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 22.

⁵³ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 23.

⁵⁴ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 35.

⁵⁵ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 37–46.

klášter sv. Pantaleona, osazený deseti řeholníky. Od nich se Jan dozvěděl, že Pierre d'Aubusson nechal v klášteře zbudovat svou hrobku a nad portálem kostela vyhotovit kamenný reliéf s vyobrazením zázračné záchrany. Český aristokrat tak v roce 1493 viděl velmistru velkolepou tumbu, v níž johanitský rytíř spočinul roku 1503. Ta byla však zničena i s kostelem již roku 1522 po dobytí města Turky.⁵⁶ Jan se právě zde, ve františkánském prostředí kontaminovaném johanitským ideálem duchovního rytířství, setkal se specifickou formou aristokratické zbožnosti a memoriální kultury, což mělo dalekosáhlý význam pro ideovou transformaci jím budovaného františkánského kláštera v Kadani.

Počátkem července 1493 dorazila Janova poutnická galéra po více než měsíční plavbě do Jaffy. Zakotvila nedaleko od přístavu a patron Agostino Contarini vyslal svého písaře a tlumočníka, aby žádali o dovození ke vstupu na pevninu. Příjezd do Jaffy totiž pro Jana a celou poutnickou komunitu znamenal přechod mezi křesťansko-benátskou a muslimsko-osmanskou „turistickou“ infrastrukturou, přičemž úlohu prostředníků hráli právě františkáni. Poutníky čekala přesně organizovaná procedura, kterou můžeme označit jako „vívovou povinnost“. K pobřeží dorazil po několika dnech emír z Gazy v doprovodu sultánova písaře Ibrahima a sto padesáti ozbrojených jezdců s nákladními velbloudy. Na palubu galéry mezitím přišel vikář kláštera františkánů z hory Sion v Jeruzalémě, který po krátkém hovoru s patronem vyvedl za zvuku fanfár poutníky na pobřeží. Dvanáct dní po příjezdu tak konečně vstoupili na půdu Svaté země. Následoval rituál, který absolvoval každý účastník hromadně organizované poutě: bylo nutné jednotlivě předstoupit před emírovu stan, kde byl poutník před tváří emírových úředníků, františkánského vikáře a patrona galéry zapsán do oficiálního seznamu poutníků.⁵⁷

Hlavním cílem Jana Hasištejnského z Lobkowicz a jeho přátel byl přirozeně Jeruzalém, onen mentální střed světa, místo Kristova života, smrti a vzkříšení i očekávané parusie, totiž jeho druhého příchodu na zem. Během cesty do svatého města bydlela Janova poutnická skupina ve františkánském špitále v Ramle, spravovaném řeholníky ze Sionu. Vikář sionského františkánského kláštera pak na druhý den sloužil pro poutníky mši ve špitální kapli, přičemž stručný výtah z jeho latinského kázání si náš Jan zaznamenal. Mimoto další františkáni proslavili obdobná kázání ještě italsky, francouzsky a německy.⁵⁸ Podobné to bylo přímo v Jeruzalémě, kde Jan strávil asi

⁵⁶ Gustav Emil STRECK, Pierre d'Aubusson. Grossmeister des Ritterordens von St. Johannes zu Jerusalem, Chemnitz 1872, s. 10–11; Jürgen SARNOWSKY, Macht und Herrschaft im Johanitterorden des 15. Jahrhunderts. Verfassung und Verwaltung der Johanniter auf Rhodos (1421–1522), Münster 2001, s. 468; Klaus-Peter MATSCHKE, Das Kreuz und der Halbmond. Die Geschichte der Türkenkriege, Düsseldorf-Zürich 2004, s. 223–224.

⁵⁷ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 51–54.

⁵⁸ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 56.

týden. Ubytován byl rovněž v jakémsi františkánském špitále, v němž jim řeholníci půjčovali na spaní rohože, koberce a podušky.⁵⁹

Organizované ohledávání „svatých míst“ bylo mnohdy úmorné, zvláště, když se muslimští úředníci a vojáci neustále dožadovali úplatků. Jan a jeho skupina si v Jeruzalémě prohlédli Golgotu, křížovou cestu, chrám Božího hrobu i františkánský klášter na hoře Sion, podnikli též výlety do blízkého údolí Josafat, do vzdálenější Bethánie, Betléma a k řece Jordánu.⁶⁰ O poutníky se po celou dobu starali zejména františkáni ze Sionu, Jan Hasištejnský z Lobkowicz se též seznámil s kvardiánem františkánského kláštera v Betlémě, který jej přivedl na místa, kde žila Panna Maria a odkud byla vzata na nebesa. Všiml si také architektury betlémského kláštera, totiž mramorových sloupů v chrámu Panny Marie, nebo klášterního ambitu, z něhož jim vyšlo vstříc mohutné františkánské procesí.⁶¹

Františkáni měli poutníky na starosti i v chrámu Božího hrobu, kde vyslechli kázání a společně s řeholníky zapěli chorál „Salve Regina“.⁶² Právě četná kázání a informace o odpustcích bylo to, co poutníci od františkánů slyšeli nejčastěji. Jan také zaznamenal františkánské postesknutí nad tím, že byla řeholníkům odňata správa nad Golgotou a předána gruzínským křesťanům. Během svého putování po svatých místech s františkány živě rozprávěl v latině, o čemž svědčí jeho četné poznámky typu „a pravili mi bosáci kláštera hory Sion“ nebo „pravil mi bosák jeden z téhož kláštera betlémského“.⁶³ Jeho hlavním informátorem byl však poutnický patron Agostino Contarini z Benátek, jenž mu občas sloužil i jako tlumočník.⁶⁴

K jeruzalémskému pobytu patřilo i noční bdění v chrámu Božího hrobu, po kterém byli poutníci, pokud o to požádali, rituálně pasováni na „rytíře Božího hrobu“, a to jakýmsi Johannem z Pruska, asi osmdesátiletým františkánem.⁶⁵ Jan takovému obřadu přihlížel, o svém vlastním pasování se však v cestopise nezmiňuje. Popisuje ovšem, kterak s ostatními poutníky přistoupil ke čtverhrannému kameni v kapli Božího hrobu, v jehož prostředku byl důlek, prý přesně označující střed světa. Jan si na kámen lehnul a spal na

⁵⁹ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 57–58.

⁶⁰ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 58–59, passim.

⁶¹ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 71–73. K situaci františkánů ve svaté zemi, především v Jeruzalémě na hoře Sion viz – Leonhard LEMMENS, Die Franziskaner im Hl. Lande 1 – Die Franziskaner auf dem Sion (1336–1551), Münster 1919, s. 105–195.

⁶² Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 65.

⁶³ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 69, 73.

⁶⁴ K rodné Contarini – KURT HELLER, Venedig. Recht, Kultur und Leben in der Republik (697–1797), Wien 1998, s. 40–41; k Agostinu Contarinimu srovnej Jonathan SUMPTION, The Age of Pilgrimage. The Medieval Journey to God, Mahwah (New Jersey) 2003, s. 269–270.

⁶⁵ Claudia ZRENNER, Die Berichte der europäischen Jerusalem-pilger (1475–1500). Ein literarhistorischer Vergleich im historischen Kontext, Frankfurt am Main-Bern 1981, s. 131–134.

něm asi dvě hodiny, až do půlnoci, kdy františkáni začali sloužit bohoslužbu. Český šlechtic spící na středu světa, to byl vlastně vrchol Janovy autostylizace do úlohy „rytíře Kristova“.⁶⁶ Na druhý den slavila Janova poutnická skupina u františkánů na Sionu mši svatou a posléze zde i poobědvala. Nejprve si ale prohlédla svatá místa na Sionu a obzvláště oltářní obrazy s christologickými motivy v klášterním kostele, teprve poté je řeholníci vzali do kláštera k dlouhému stolu, kde jim posloužili jídlem a pitím. Jan si pak od betlémského kvardiána, kterým snad byl kněz Cherubin a s nímž se zřejmě poněkud spřátelil, vyprosil zvláštního františkánského průvodce po Jeruzalémě, který jemu a jeho přátelům ukázal ještě Kaifášův dům nebo Pilátův palác, spatřili také prastarý olivovník, prý z Kristových časů.⁶⁷

Od svých františkánských průvodců byl Jan Hasištejnský z Lobkowicz dobře informován o rozsahu řádového angažmá a jejich privilegiích ve svaté zemi, a především o jejich podílu na bohoslužbách v Chrámu Božího hrobu v Jeruzalémě, jenž společně spravovalo celkem osm křesťanských církví. Bratři byli pod přímou ochranou sultánovou a bydleli ve třech kláštorech, totiž na Sionu v Jeruzalémě, v Betlémě a na Sinaji. V chrámu Božího hrobu byli dnem i nocí stále přítomni dva františkáni, kteří se starali o nejdůležitější kapli, v níž byl umístěn samotný Boží hrob. Bohoslužby sloužili například u oltáře v kapli na Golgotě, kde byl kdysi sv. Helenou nalezen Kristův kříž. Právě prostřednictvím františkánů byl Jan rovněž zpraven o tom, jak se od sebe liší věrouka římské církve a ostatních zdejších církví, od Řeků přes Armény až po Maronity.⁶⁸

Koncem září 1493 dorazila poutnická galéra zpět do Benátek, odkud se Jan za měsíc dopravil koňmo do Kadaně, totiž na Kadaňský hrad, který byl jeho hlavní rezidencí. Cesta do Svaté země ovlivnila našeho aristokrata natolik, že se pokusil přenést její posvátnou topografii a symboliku do Kadaně, zejména do tamějšího františkánského kláštera Čtrnácti sv. Pomocníků, jehož byl oficiálním fundátorem. Janův cestopis je dodnes nejen literárními historiky podceňovaným dílem. Přitom mezi zhruba sedmdesáti popisů poutí do Jeruzaléma z doby kolem roku 1500 patří vlastně k těm zevrubnějším a nejvíce osobitým. Jan Hasištejnský z Lobkowicz se nám v něm představuje jako skutečný křesťanský rytíř prodchnutý christocentrickou a vlastně i eschatologickou zbožností, tehdy výrazně reprezentovanou františkány-observanty, k nimž měl osobně nejbližší.⁶⁹

⁶⁶ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 75.

⁶⁷ Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 76–77.

⁶⁸ O různých církvích v Chrámu Božího hrobu a též o úloze františkánů („bosáků“) – Ferdinand STREJČEK (ed.), Jana Hasištejnského z Lobkovic Putování, s. 82–83.

⁶⁹ Srovnej Michaela OTTOVÁ – Aleš MUDRA (ed.), Mýtus Ulrich Creutz. Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), Litoměřice – Praha 2017; Petr

Kadaňský klášter je, jak jsem na to již mnohokrát poukázal ve svých dřívějších monografiích a studiích, jakási lobkowiczská „imitatio hierosolymitana“, mnohvrstevnatý pokus o symbolické napodobení Jeruzaléma, ať už v architektuře nebo výtvarné výzdobě. I pro ně mohl Jan čerpat inspiraci ze svého putování po františkánských kláštorech v Itálii, Dalmácii, Levantě a Svaté zemi. Však to byl na přelomu středověku a novověku dynamický region na samotném rozhraní křesťanského Západu a muslimského Orientu, v němž právě františkáni, oni „predicatores veritatis“ konce věků, zprostředkovávali interakci mezi křesťany a „pohany“.⁷⁰ Františkánský klášter Čtrnácti sv. Pomocníků v Kadani je jakožto specifický urbanisticko-architektonický celek výrazem této eschatologické spirituality, který se teprve v posledních dvou desetiletích snažíme transdisciplinárně interpretovat.

John Hassenstein of Lobkowicz, or the Franciscanism between Kadaň and Jerusalem

On Easter 1473, a parcel next to the Chapel of the Fourteen Holy Helpers in Kadaň was officially presented to the provincial vicar of Bohemia's Franciscan Observants, Paul of Moravia, who settled there with his brethren. This was done according to a decision by Bohemia's King Vladislaus II and with the support of the town's burghers and of John Hassenstein of Lobkowicz, the local governor and leaseholder of Kadaň. The Franciscans' arrival and the founding of the new monastery meant a significant transformation in the life of the pilgrimage site. In Kadaň, the monastery was owned by King Vladislaus II of Bohemia, although on 17 January 1481 he transferred the monastery along with all founding rights to John Hassenstein of Lobkowicz and his brothers. He spent the rest of his life working to gain permanent control of Kadaň, and one expression of these efforts was the costly construction of the Franciscan monastery and the Church of the Fourteen Holy Helpers as his family's burial site. John went on a pilgrimage from Kadaň and Venice to the Holy Land in 1493, and with its various Christological motifs the monastery was intended as an imitation of holy sites in Jerusalem. The double-nave Chapter Hall with a diamond vault ceiling on the monastery's second floor was built as a copy of the coenaculum – the room in Jerusalem that, according to ancient Christian tradition, was the site of the Last Supper, the Pentecost, and the Dormition of the Virgin Mary. This is perhaps where the monastery kept the relics that John brought with him from the Holy Land, and it is apparently also where he met for prayer with his reformist circle.

HLAVÁČEK et al., Františkánský klášter v Kadani jako ohnisko kulturního a technologického transferu, Kadaň 2018.

⁷⁰ Obecně k františkánům ve Svaté zemi ve středověku – Giuseppe CAFFULLI (ed.), *Francescani in Terra Santa. Una storia lunga 800 anni*, Milano 2018.

Satanášova věž františkána Jana Vodňanského z roku 1529 jako alegorický odsudek české a evropské reformace

Ota Halama

Začátkem 16. století nezůstal naživu téměř nikdo z aktivních evropských polemiků s českou reformací. Právně zakotvené soužití menšinové církve pod jednou a většinové pod obojí bránilo po roce 1485 dalším přímým útokům na české utrakvisty. Kritika příslušníků římské církve se tak pomalu přesouvala od oficiální církve trpěných schizmatiků k sektám a alternativním církevním útvarům, jimiž bylo možné právně existující církev diskreditovat. A to minimálně s odkazem na to, že česká utrakvistická církev kacíře trpí.

První polemiky autorů církve pod jednou, publikované po roce 1500 byly proto v řečeném duchu proti-bratrské, totiž kritizující Jednotu bratrskou jakožto utrakvistickou sektu. Později se k římským (katolickým) autorům přidali také čeští utrakvisté, vzhledem k tehdy omezeným možnostem českého knihtisku a knižní kultury ovšem nelze srovnávat jejich tehdejší tvorbu se vskutku monumentálními díly Heinricha Krämera-Institorise (olomoucké tisky) či Hieronyma Dungersheima (lipské tisky).

Ze staré „gardy“ římských polemiků zůstal na počátku dvacátých let 16. století vlastně jediný autor: františkán-observant čili bosák Jan Vodňanský (*Johannes Aquensis*; cca 1460–1534). S koncem plzeňské „katolické“ tiskárny však přišel i tento činný autor o možnost šířit své spisy za pomoci tohoto nového média. Když si na to jen několik let po ukončení její činnosti stěžoval, pak nutno uznat, že měl do jisté míry pravdu. Alespoň v Praze byla totiž po roce 1513 jediná funkční utrakvistická tiskárna Mikuláše Konáče z Hodíškova, který však sám šířil díla proti-bratrských polemiků z řad církve pod obojí, takže po autorech římské strany nesahal. Mladší tiskárny pražské i mimopražské pak byly k dispozici utrakvistickým radikálům, sympatizujícím s raným luterstvím, a pokud už tiskly nějaké „nadkonfesní“ texty, pak často jen z důvodů komerčních.

Nicméně se tehdy našli také autoři, kteří prolomili hranice českého knihtisku a svá polemická díla publikovali v zahraničí. A to především s ohledem na situaci v hlavním městě Českého království, kde konfesní rozdíly vzkypěly nejdříve. Můžeme zde na prvním místě jmenovat „šedou eminenci“ tehdejší doby, humanistu Racka Doubravského z Doubravy, který vydal v krakovské tiskárně hned dva tisky proti výkladu novozákonní epištoly

EUROPEANA PRAGENSIA 11 – HISTORIA FRANCISCANA VII.

COLLEGIUM EUROPAEUM
VÝZKUMNÁ SKUPINA PRO DĚJINY EVROPSKÉHO MYŠLENÍ
FILOZOFICKÉ FAKULTY UK
& FILOZOFICKÉHO ÚSTAVU AV ČR

COLLEGIUM EUROPAEUM
RESEARCH GROUP FOR THE HISTORY OF EUROPEAN IDEAS
THE FACULTY OF ARTS OF THE CHARLES UNIVERSITY
& THE INSTITUTE OF PHILOSOPHY
OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES

Proměny františkánské tradice

Od teologie a filosofie
ke kultuře a umění

PETR HLAVÁČEK ET AL.

Praha 2019

Hlaváček, Petr, 1974–

Proměny františkánské tradice : od teologie a filosofie ke kultuře a umění / Petr Hlaváček et al. – 1. vydání. – Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta : Filosofia, nakladatelství Filozofického ústavu Akademie věd ČR, 2019. – 372 stran. – (Europeana Pragensia ; 11.) (Historia Franciscana ; VII.)

Částečně latinský text, anglická, francouzská a německá resumé

V prelimináriích: Collegium Europaeum – výzkumná skupina pro dějiny evropského myšlení Filozofické fakulty UK & Filozofického ústavu AV ČR – Kniha vychází u příležitosti 800. výročí egyptské misie sv. Františka z Assisi a 30. výročí kanonizace sv. Anežky České. – Obsahuje bibliografické odkazy

ISBN 978-80-7308-947-4 (Univerzita Karlova, Filozofická fakulta ; brožováno). –

ISBN 978-80-7007-602-6 (Filosofia ; brožováno)

* 27-789.32 * 27-789.32-055.2 * 27-789.32-1/-9 * 27-58-021.56 * 272-76 * 27-789.32-4 * 27-788-1/-9 * 27-1 * 14:27 * 7.032/038:27 * 27-662:316.74 * (437.3) * (048.8:082)

– františkáni

– klarisky

– františkánská spiritualita

– duchovní tradice

– katolické misie

– františkánství – dějiny – 13.–21. století

– františkánství – Česko – 13.–21. století

– řeholní život – 13.–21. století

– křesťanská teologie – 13.–21. století

– křesťanská filozofie – 13.–21. století

– křesťanské umění – Česko – 13.–21. století

– křesťanství a kultura – Česko – 13.–21. století

– kolektivní monografie

27-78 - Křesťanská sdružení, spolky a organizace. Řeholní řády [5]

Na obálce je znak řádu sv. Františka z fasády domu U Minoritů v Kadani (foto: Václav Vlasák).

Oborní recenzenti: doc. Mgr. Marek Otisk, Ph.D. (Ostravská univerzita)
& Mgr. Dan Török (FF UK / Nadace Český literární fond)

© Marek Brčák, Costanzo Cargnoni, Petr Dvořák, Ota Halama, Stanislav Hlaváč, Petr Hlaváček, Marta Hradilová, Pavel Kotau, Lukáš Lička, Vladimír Liščák, Tomáš Machula, Pacifik Miroslav Matějka, Klára Mezihoráková, Lukáš Nosek, Martin Ollé, Marie Opatrná, Jan Pařez, Jakub František Sadílek, Magdaléna Štěrbová, Bonaventura Jiří Štivar

© Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta & FILOSOFIA,
nakladatelství Filozofického ústavu Akademie věd ČR, v. v. i., 2019

ISBN (FF UK): 978-80-7308-947-4

ISBN (Filosofia): 978-80-7007-602-6

Obsah

- 9 **Jakub František Sadílek**
Slovo úvodem
- 10 **Petr Hlaváček**
Nad dalším svazkem *Historia Franciscana*
- I. Theologia et Philosophia**
- 15 **Stanislav Hlaváč**
Omnia bona reddere Deo
Pojetí práce mezi benediktinskou a františkánskou tradicí
- 33 **Lukáš Nosek**
Ire inter Saracenos desiderio martyrii flagrans
aneb misie sv. Františka k muslimům
- 59 **Bonaventura Jiří Štivar**
Bratr Ricerius (+ 1236) a jeho návod, jak se rychle stát svatým
- 68 **Lukáš Lička**
Pohled šlehající z očí: františkáni 13. století
a Augustinova autorita v otázce extramisní teorie vidění
- 93 **Petr Dvořák**
Frassenova třetí cesta v otázce slučitelnosti
svobody vůle s Božím předveděním a předurčením
- 111 **Tomáš Machula**
Definice ctnosti v českém barokním scotismu.
Amand Hermann a jeho spekulativně-praktická etika
- II. Ars et Memoria**
- 131 **Klára Mezihoráková**
Řeholní pravidla klarisek a jejich odraz
v české řádové architektuře

- 149 **Martin Ollé – Jan Pařez**
Počátky mladoboleslavských minoritů ve světle
nejnovějších poznatků
- 168 **Marta Hradilová**
Ke knihovně klarisek v Českém Krumlově v době jagellonské
- 180 **Pavel Kotau**
Františkánský stín nad Františkem Skarynou
- 193 **Pacifik Miroslav Matějka**
Kapucínský generální ministr P. Bernardin z Arezza
a jeho putování po českých zemích
- 220 **Marie Opatrná**
Porciunkulový zázrak. Ikonografický motiv pražských obrazů
17. a 18. století
- 235 **Magdalena Štěřbová**
Význam františkánského poutního areálu v Hájku
- III. Missio et Controversia**
- 247 **Petr Hlaváček**
Jan Hasištejnský z Lobkowicz aneb františkánství
mezi Kadaní a Jeruzalémem
- 263 **Ota Halama**
Satanášova věž františkána Jana Vodňanského z roku 1529
jako alegorický odsudek české a evropské reformace
- 275 **Pacifik Miroslav Matějka – Costanzo Cargnoni**
Trýznivé hledání duchovního pokoje
v životě Bernardina Ochina
- 296 **Petr Hlaváček**
Lobkowiczové a františkáni v Kadaní
za časů evropských reformací a konfesionalizace
- 319 **Vladimír Liščák**
Novověké františkánské misie do Číny a české země

- 333 **Marek Brčák**
Kdo jsou praví synové sv. Františka?
Soužití františkánů a kapucínů v českých zemích v 17. a 18. století
- 345 **Obrazová příloha**
- 369 **Autorský tým**